

Kūrybiškumą apmąstant

Kūrybiškumo ugdymo idėja kaip ir pats kūrybiškumo konceptas yra pomodernaus pasaulio diskusijų centre. Be abejonės, kūrybos ir kūrybiškumo fenomenai žinomi nuo pat senųjų civilizacijų ir Antikos laikų, tačiau tuomet nebuvo poreikio šį fenomeną tyrinėti, juoba jį iškelti kaip svarbų kiekvienam asmeniui ar piliečiui. Kūryba buvo genijų, talentingų žmonių, menininkų privilegija. Kūrėjas kurdavo dievų įkvėptas ir pirmiausiai turėjo išlaikyti dermę su dievo paženklinytu pasauliu, protinga gamta, pernešti gamtos tvarką į žmonių materialinio pasaulio tvarką, taigi tinkamai imituoti.

Dėmesys individo kūrybos fenomenui sustiprėjo asmenybės išlaisvinimo laikais: Renesanse, po to Apšvietos, modernio ir ypač postmodernio laikais. Pirmiausiai šis kūrybos fenomenas sulaukė daugiau aptarties jį atskyrus nuo sacrum (šventybės) pasaulio, o iš kitos pusės - nuo mechanicistinio pasaulio. Imta vis daugiau svarstyti, kad asmuo turi tam tikrų prigimtinių ir įgyjamų savybių bei galių mąstyti, jausti, įsivaizduoti ir visa tai reikšti savitu būdu, suteikiant suvokiamam pasauliui „naujų spalvų“, jį keičiant. Dėmesys kūrybinio potencialo, kūrybiškumo fenomenams pasiekė savo apogėjų postmodernio laikais, kai tiesos idėja buvo išstumta į paraštes, atveriant „vartus“ daugelio tiesų egzistavimui ir jų kaitai, o kūrybos monopolis iš meno pasaulio buvo perkeltas į pop-pasaulį.

Viena vertus, popkultūra, prieinama kiekvienam žmogui, nereikalavo nei ypatingo skonio, nei žinių ją suprasti ir ja sekti, tiesiog kvietė adoruoti reklamos išaukštintas įžymybes, „žvaigždes“. Kita vertus, ėmė ryškėti, kad masinio vartojimo ir pop kultūros laikais niekas kitas nėra taip vertinamas, kaip inovatyvumas, originalumas, gebėjimas suvokti ir reikšti seną turinį naujomis formomis, kurios tuo pačiu atnaujina turinį arba konstruoti visai naują turinį, mat tai pasirodė esanti retenybė ir didelis uždavinys. Asmuo tapo vis labiau vertinamas pagal jo kūrybinius gebėjimus.

Dėmesį kūrybiškumui, žinoma, stiprino ir skaitmeninių technologijų atsiradimas, pagreitinęs informacijos srautus, kurie leido ne tik gauti daugiau informacijos per trumpesnę laiką, ja pasidalinti ir skleisti savo norimą informaciją elektroniniais tinklais, bet ir kopijuoti, tas kopijas naudoti savais tikslais, perkurti ir parduoti. Visuomenė susivokė gyvenanti kopijų ir pakaitalų pasaulyje, kuomet atskirti nauja nuo seno, tikrą nuo netikro, kūrybišką nuo dogmatiško, pasirodė esant gana sudėtinga.

Šalia kūrybiškumo, kaip ypač reikšmingo šiuolaikiniam žmogui, fenomeno, padedančio savitai panaudoti tai, kas jau yra kitų sukurta ir lengvai pasiekama šiuolaikinės komunikacijos priemonėmis, apologetų ir praktikų, atsirado skeptikų, manančių, kad kūrybiškumas – tai „prekė“, „industrija“ (Joas). Be to, ji greičiausiai bus praradusi moralės plotmę, nes kūrybiškumo kaip naujumo atsiradimui dažnu atveju reikalingas konvencijų laužymas, o šis gali vesti įvairiomis kryptimis: progreso ir regreso, konstrukcijos ir destrukcijos. Taigi vieni kūrybiškumą siejo su kiekvieno asmens potencialiais gebėjimais, kurie edukaciniame procese blokuojami, užuot būtų plėtojami. Skelbė kūrybinio ugdymo perspektyvą. Kiti jį ėmė kritikuoti, kaip naują verslą.

Vis tik kūrybos fenomeno sudėtingumas ir kontroversiniai vertinimai - tai ne tik dabarties pasaulio problema. Apie tai, kad daugelio dalykų negalime išreikšti vienareikšmiais, aiškiais teiginiais, kad pasaulis yra daugialypis ir gali būti skirtingai suvokiamas, atskleidė savo lyrikoje dar Baroko laikų Vilniaus universiteto profesorius, filosofas, poetas, teologas Motiejus Kazimieras Sarbievijus, rašęs:

„Žaidžia ratas lemties, žaidžia mumis, deja.

Gal mes klystam, o gal tikrai

Toks gražus atspindys supančių mus daiktų?

Likai, jeigu žinai, sakyk:

Tai, ką matom aplink, ar iš tiesų yra,

Ar apgaulė akių tiktai?

Ar matyto seniai sapno gražaus tąsa“

(Odė Telefui Likui. iš lotynų kalbos vertė Eugenija Ulčinaitė ir Ona Daukšienė)

Nepaisant skirtingų požiūrių į tai, kas vyksta aplink mus ir kaip mes matome, pasaulis egzistuoja dėka kūrybos, kaip sako Henri Bergsonas XIX a pabaigoje veikale „Kūrybinė evoliucija“. Ir žmogus jame taip pat yra kūrėjas, nuolat formuojantis ir skleidžiantis savo asmenybę, charakterį: „Taigi mūsų asmenybė nepaliaujamai auga, didėja, bręsta. Kiekvienas iš jos momentų prideda kažką nauja prie to, kas buvo anksčiau“.

Tuo tarpu Friedrichas Nietzsche manė, kad būtent asmens valia ir galia, o iš kitos pusės - vaikiškas požiūris į pasaulį, suteikia pasauliui kūrybinės dvasios. Tokio dvasios virsmo galime prieti

atsisakydami praeities vertybių, kurias tarsi kupranugaris neša dogmoms paklūstantis asmuo ir atsisakydami laivės reikalavimo norams patenkinti, kurį, anot filosofo, simbolizuoja liūtas. Atskleidęs tris asmens dvasios virsmus (kupranugario, liūto, vaiko), Nietzsche parodė, kad kūrybinė potencija kyla ne iš pasaulio kūrybinės sąrangos, o iš paties asmens kylančios valios kurti, pažvelgti į pasaulį naujai, naiviai, atmetant stereotipus, praeities stabams rodomą pagarbą ir nuolankumą.

O gal kūryba - tai pragmatiško poreikio vedama asmens raiška, kuri atsiranda iš noro tyrinėti susidūrus su problemomis, bandant rasti tinkamiausią sprendimą ir atitinkamai projektuoti savo gyvenimo kelią? Kaip padaryti sprendimą, kaip gyventi taip, kad gyvenimas gerėtų, leistų pasimokyti iš kiekvienos individualios patirties ir asmuo nebotų kaskart iš naujo nerti į patirties plotmę, ją reflektuoti ir dalintis su kitais? Kaip to išmokyti vaikus? Apie tai svarsto pragmatistai Wiliamas Jamesas ir Johnas Dewey. Jei pirmasis pripažįsta naivaus tikėjimo savo pasirinkimu vertę, tai antrasis pabrėžia proto gebėjimą įvertinti patirtį, reikšti interesą tyrinėti pasaulį, kuris remiasi į skirtingus vaiko instinktus, tarp jų ir kūrybiškumo, vėliau spręsti kylančias problemas, reikšti savo požiūrį per veiklą, atlikti nuolatinę savo sprendimų refleksiją ir taip judėti kūrybiniu savo asmens konstravimo(si) keliu.

Be abejonės, bet kuriame kūrybiško mokymosi procese yra svarbu, kad nebūtų užgožtos kūrybinės potencijos. Kaip jas išlaisvinti? Gal vertėtų panaikinti tą opoziciją mokytojas/mokinys? Atsisakyti stereotipinio mokymo, kuris vyksta šimtmečius, leisti atsirasti naujovėms iš netikėtų susidūrimų ugdymo procese, kuomet galioja ne viena iš alternatyvų, o visos iš eiles: Ir, ir, ir. Proceso daugialypumas, nepakartojamumas, kuomet asmuo nuolat tampa. Jau pati pedagogika savo esme turėtų būti paženklinta nuolatinio vaiko tapsmu, panašiai kaip vaiku ženklinamas trečiasis Nietzsches aptartas dvasios virsmas. Apie tai svarsto Deleuze'as, ypač pabrėždamas tą natūralumą, kuomet ne vaikas tampa suaugusiu, o kiekvienas, net ir suaugęs geba tapti vaiku. Jam asmens patirčių ir įvykių kelyje svarbu ne tik kartotė, bet tai, kad joje visuomet yra skirtis, kuri leidžia judėti tolyn, išrasti naują, eksperimentuoti, bandyti, nerti į nomadišką (klajūnišką) ir rizomatišką (neturintį tvirtų šaknų) ugdymo kelią, kur mokymas ir mokymasis persipina, yra ne hierarchinis.

Galiausiai, gal kūrybinis projektas – tai kritiškas požiūris į politinius-socialinius švietimo struktūros elementus? Ar neverta išlaisvinti, paruošti kūrybai erdvę, pirmiausiai kritiškai įvertinus slaptas

programas (M. Apple) ir išmokstant jų išvengti per moksleivių įtraukimą į bendrą kūrybinį edukacinį mokyklos bendruomenės procesą, ugdant supratimą apie asmens nebaigtinę prigimtį (Paulo Freire), pagarbą įvairioms lokalioms kultūroms (H. Giroux).

Didžiulį susidomėjimą kūrybinio veiksmo fenomenu svarsto ir sociologinės perspektyvos: kodėl ir kaip pasaulis konstruojamas (Berger, Luckmann), kodėl kūrybiškumas toks populiarus ir kokius pavojus jis sukelia, atsiskirdamas nuo moralės? (Joas).

Tuo tarpu praktikai, bando vaizduotės ir lingvistinius tyrinėjimus pedagogikoje pritaikyti konkrečioje veikloje ir siūlo tam tikras technikas arba metodus: kurti naratyvus, naudoti metaforas, kurios ne tik praturtina žodyną, leidžia išreikšti tai, kas sunkiai išreiškiama, bet ir susikalbėti ugdytojams su ugdytiniais tuomet, kai kyla įtampos arba nuobodulys. Į pagalbą ateina išmonė, vaizduotė, analogijų kalba.

Literatūra:

Apple M. W. Deskillling and reskillling; controlling curricular form In M.W. Apple, Education and Power. New York and London: Routledge, 1995. p.128-135.

Bergson H. Kūrybinė evoliucija. Vilnius: margi raštai, 2004. p.20-26.

Deleuze G. A. Conversation: What is it? What is for? In G.Deleuze, C.Parnet. Dialogues. London: The Athlone Press. 1987. P.1-10. (reikia paieškoti prancūziškai, originalo kalba)

Dewey J. The school and the life of the child In J. Dewey, The School and Society *and* The Child and the Curriculum. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1990. p. 31-62. (arba 43-62)

Freire P. Cultural identity; Awareness of Our Unfinishedness In P.Freire, Pedagogy of Freedom. Ethics, democracy, and civic courage. Lanham, Oxford: Rowman & Littlefield publishers, inc. 2001. p.45-48; 51-54.

Joas H. Creativity in the „Postmodern“ age In H. Joas, The creativity of action. Chicago: The university of Chicago Press. 1996. p.244-258.

Nyčė F. Zaratustros prakalbos. Apie tris virsmus// Rinktiniai raštai. Vilnius: Mintis, 1991.p.36-38.